

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Романа МОВЧАНА
на дисертацію Віталія ЛАЗАРЕНКА
«Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства окремих
суб'єктів господарської діяльності за законодавством України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів з огляду на низку причин.

По-перше, це очевидна суспільна небезпека доведення до банкрутства, яка полягає в заподіянні матеріальної шкоди кредиторам і державі внаслідок невиконання боржником – суб'єктом підприємницької діяльності грошових зобов'язань, у т. ч. зі сплати податкових внесків, у підриві засад кредиту, позбавленні працівників робочих місць та, як наслідок, збільшенні масштабів безробіття.

По-друге, це складність визначення перспектив досліджуваної кримінально-правової заборони. Так, безпосередньо у дисертації її автор визнає, що в науковій літературі активно обговорюється доцільність декриміналізації доведення до банкрутства, оскільки з 2012 по 2022 роки не було винесено жодного вироку (с. 19).

По-третє, це необхідність наукового осмислення існуючого незадовільного стану кримінально-правового реагування на факти доведення до банкрутства і, відповідно, розроблення аргументованих й адресованих як законодавцю, так і правозастосувачу рекомендацій щодо зміни ситуації на краще.

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за злочин, передбачений

ст. 219 КК, розглядалися такими вітчизняними науковцями, як П. Берзін, Г. Болдарь, Є. Васілін, В. Гордієнко, О. Дудоров, Б. Грек, Г. Зеленов, Д. Каменський, Ю. Ключик, О. Круглова, В. Улибіна, В. Франчук, О. Фролова, О. Шаповалова та ін. Утім, попри позначену доктринальну активність, чимало важливих питань, пов'язаних із тлумаченням, застосуванням і визначенням перспектив аналізованої кримінально-правової заборони, залишаються дискусійними, а окремі з них – недослідженими.

Викладене свідчить про те, що відповідні питання в доктрині розкриті недостатньо, у зв'язку з чим звернення до них є своєчасним, а тематика дисертаційного дослідження – актуальною.

Також варто вказати й на те, що актуальності обраній темі додає і підготовка проекту нового КК України, який перебуває у стані активної розробки та перманентних змін.

Визначаючи *новизну представлених наукових результатів*, зауважу, що дисертація пана Лазаренка є одним із перших комплексних досліджень кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності. Дисертантом запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Зокрема, до наведених у дисертації положень, які характеризуються (повністю або частково) новизною і достатньою мірою аргументовані здобувачем, є підстави віднести положення про:

- доцільність встановлення кримінальної відповідальності за умисну бездіяльність, яка спричинила неплатоспроможність, оскільки невиконання належних управлінських обов'язків здатне істотно погіршити фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності;

- необхідність викладення назви ст. 219 КК у новій редакції: «Доведення до неплатоспроможності», в диспозиції якої кримінально караним має визнаватися таке діяння, як умисне доведення до неплатоспроможності;

- виправданість виключення з диспозиції аналізованої норми терміну

«стійка фінансова неспроможність», оскільки КК та регулятивне законодавство його не застосовують;

– необхідність змінити нумерацію ч. 1 ст. 218¹ КК на ч. 3 ст. 219 КК, оскільки умисне доведення банку до неплатоспроможності є одним з найбільш суспільно небезпечних діянь у межах ст. 219 КК, а п. 2 примітки до ст. 218¹ КК розмістити в примітці до ст. 219 КК під п. 2;

– перспективність розширення кола спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК, оскільки кінцевий бенефіціарний власник є фізичною особою, що здійснює вирішальний вплив на діяльність юридичної особи;

– доречність збільшення розміру штрафу, передбаченого в санкції ст. 219 КК;

– доцільність виключення з КУпАП ст. 166¹⁶ «Незаконні дії у разі банкрутства» та наступного доповнення КК ст. 219¹, яка буде передбачати відповідальність за незаконні дії у разі неплатоспроможності чи банкрутства, якщо вони завдали великої матеріальної шкоди, для здійснення захисту вимог кредиторів під час процедури розпорядження майном, санації, ліквідації, реструктуризації та погашення боргів. Тут навіть скажу більше: на мою думку, до КК з КУпАП (ст. 166¹⁷) варто було б «перенести» і норму про фіктивне банкрутство, яке спричиняє подібні до описаних вище наслідки;

– виправданість застосування за умисне доведення до неплатоспроможності суб'єкта господарської діяльності саме кримінальної відповідальності.

Неабиякий науковий інтерес також викликають:

– запропонована автором періодизація розвитку інституту банкрутства в Україні;

– авторське розуміння суспільної небезпеки, основного і додаткового безпосередніх об'єктів доведення до банкрутства;

– підхід дисертанта щодо того, як саме державі завдається шкода в результаті доведення до банкрутства;

– а також інформація В. Лазаренка відносно того, що у 2012–2022 роках суди в Україні в більшості випадків закривали кримінальні провадження у справах по обвинуваченню за ст. 219 КК у зв'язку з закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, при тому що в окремих випадках державі чи кредитору завдавалася матеріальна шкода в розмірі десятків та навіть сотень мільйонів гривень.

У дисертації наводиться й чимало інших цікавих і слушних наукових положень, ідей, висновків.

Працюючи над дисертацією, її автор зміг забезпечити оптимальне співвідношення, з одного боку, висвітлення фундаментальних кримінально-правових проблем (вчення про склад кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність юридичних осіб, суспільно небезпечні наслідки, диференціація кримінальної відповідальності тощо) та, з іншого, розкриття прикладних питань тлумачення, застосування і вдосконалення ст. 219 КК.

Наукова обґрунтованість результатів, представлених у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, веденням коректної полеміки, використанням низки різноманітних методів пізнання (с. 22–23), вдало підібраних з урахуванням предмета дисертаційного дослідження, продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила автору не лише виконати поставлені перед собою завдання (с. 21–22), а й продемонструвати свої знання теорії кримінального права, компетентно висловившись із низки складних кримінально-правових проблем.

При написанні роботи дисертант опрацював великий (всього 269 джерел) масив юридичної, історичної, економічної та довідкової літератури. Завдяки цьому дисертація значною мірою набула міждисциплінарного характеру.

У своїх міркуваннях пан Віталій постійно спирається на: надбання кримінально-правової доктрини; законопроекти (включаючи проект КК України) і супровідні матеріали до них; зарубіжне кримінальне законодавство; статистичні відомості; результати експертних досліджень тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих паном Лазаренко, обумовлюється нормативно-теоретичною та емпіричною базами дослідження. Останню утворюють: результати вивчення та узагальнення судової практики в кримінальних справах про доведення до банкрутства; правові позиції Верховного Суду, дотичні до вказаних питань; статистичні дані Державної служби статистики (с. 23).

Структура дисертації характеризується логічністю викладення матеріалу, що дозволило автору послідовно розглянути всі окреслені питання. Наукове дослідження складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з них список використаних джерел на 27 сторінках (269 найменувань) і додатки на 11 сторінках.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення дисертації висвітлено у 3 наукових статтях у фахових виданнях України, 1 статті в зарубіжному науковому виданні, а також 4 тезах доповідей на науково-практичних заходах. У публікаціях відображені всі структурні частини дисертації. Публікації здобувача за 2020–2022 рр. свідчать про його послідовну роботу із досягнення поставленої мети.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, загалом характеризуються аргументованістю і послідовністю.

У дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності (плагіату, фабрикації, фальсифікації).

Проте, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності і новизни повинна бути об'єктивною та відбивати як позитивні, так і негативні сторони праці. Зокрема, ознайомлення з кваліфікаційною науковою роботою пана Лазаренка дозволяє висловити ***окремі побажання і критичні***

судження.

1. Тема дисертації була сформульована як «Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства **окремих суб'єктів господарської діяльності** за законодавством України». Відповідно до цього було і визначено предмет дослідження (с. 22).

Однак, вже вивчивши план дисертації, ми бачимо, що якщо в одних пунктах справді фігурує вказівка на «окремих суб'єктів господарської діяльності», то в інших (розд. 2) – згадується лише «звичайне» банкрутство, без уточнення стосовно «окремих суб'єктів». Подальше ж ознайомлення з обґрунтуванням актуальності дисертації, її метою, а головне – з її змістом, остаточно переконали мене в недоцільності вказівки у назві роботи та обмеження предмета дослідження проблемами кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства лише окремих суб'єктів господарської діяльності. Зокрема, і у вступі (с. 19–21), і в основній частині роботи про окремих суб'єктів згадується лише в контексті дослідження можливості диференціації відповідальності за доведення їх до банкрутства. При цьому майже всі інші положення роботи були присвячені проблемам кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства «звичайних», тобто будь-яких (а не окремих) суб'єктів.

До речі, враховуючи сформульовану назву роботи, у списку вчених, які займалися дослідженням розглядуваної проблематики, безумовно варто було згадати не лише прізвище Г. Зеленова та його написану в 2009 р. наскрізну роботу «Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика)» (Луганськ, 2009 р.), але ще й принаймні прізвища Є. Васіліна та А. Ключко, дисертації (кандидатська та докторська, відповідно) яких були присвячені саме проблемам кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства **окремих суб'єктів господарської діяльності**, а саме – банків.

2. Далі хотілося б звернути увагу і на низку дискусійних положень, що

стосуються структури роботи та вступу до неї.

По-перше, некоректною виглядає назва розд. 3 (це ж стосується і підрозділу 3.1) дисертації «**Особливості кримінальної відповідальності** за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності та шляхи її удосконалення», а також таке, що корелюється із назвою цього структурного елементу роботи відповідне завдання – «проаналізувати особливості кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності» (с. 15, 22), адже робота загалом присвячена саме кримінальній відповідальності (зокрема і її особливостям) за доведення до банкрутства.

Натомість, ознайомившись зі змістом підрозділу 3.1, маю підстави вважати, що насправді автор мав на меті висвітлити в його межах не особливості кримінальної відповідальності, а **кримінально-правові наслідки (заходи, засоби)** доведення до банкрутства. Однак не менш очевидним є й те, що відповідні наміри мали б бути належним чином відображені при формулюванні назви відповідної структурної ланки дисертації, зокрема, за допомогою вказівки в ній саме на згадані кримінально-правові наслідки або ж, як варіант, на «особливості реалізації кримінальної відповідальності...», «проблеми пеналізації...», «проблемні питання пеналізації, призначення покарання та звільнення від кримінальної відповідальності за...» чи щось на кшталт цього.

По-друге, об'єкт свого дослідження дисертант визначив як «встановлений порядок відносин у суспільстві щодо здійснення господарської діяльності» (с. 22). Попри всю дискусійність та неоднозначність питання про те, що ж саме є об'єктом дослідження, все ж у кримінально-правовій літературі ним традиційно визнаються або ж суспільні (право-) відносини (найчастіше), або ж відповідний порядок (рідше). У нашому ж випадку має місце своєрідний міксований підхід, який навряд чи може вважатися виправданим та найбільш вдалим. У зв'язку з

цим на захисті хотілося б почути від дисертанта, що ж саме він мав на увазі, коли використовував відповідне формулювання.

По-третє, коли дисертант описує методологію дослідження, то пише, що «для визначення генези кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства в Україні ним було застосовано системно-структурний метод» (с. 22). Утім виникає питання – а невже при дослідженні відповідної генези не використовувався, власне, історичний метод? До речі, тут не можу не висловити свого переконання і в тому, що під час вивчення відповідного історичного досвіду регламентації відповідальності, дисертанту варто було б максимально посилатися на першоджерела, а не на хрестоматії та книжки з ІДПУ. Тим паче, що зараз відповідні першоджерела перебувають не лише у бібліотеках, як це було ще 10-15 років назад, а й розміщені у вільному доступі у мережі Інтернет.

Завершуючи аналіз «історичної складової» дослідження, також хотілося б звернути увагу на те, що, на думку дисертанта, у процесі становлення та розвитку інституту банкрутства в Україні до XIX ст. варто виділити лише такі наступні історичні періоди, як 1) період формування інституту банкрутства за часів Київської Русі (IX–XIII століття), та 2) період розвитку інституту банкрутства за часів перебування України в складі російської імперії (XVII–XIX століття)» (с. 78–79). Через це виникає питання: а як же період перебування України під владою Речі Посполитої та інших державних утворень? А як же Литовські Статути, які так детально аналізуються автором? Їм у відповідній періодизації місця чомусь не знайшлося. Цікаво – чому?

До речі, у висновках до розд. 1 зазначено: «Дослідивши **генезис** кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства, ми дійшли наступних висновків...». Але ж розд. 1 був присвячений, а тому і у відповідних висновках йдеться не лише про генезис, а й про сучасне вітчизняне та релевантне законодавство іноземних країн.

3. Далі перейду до змістовних зауважень.

Аргументуючи наявність наукової новизни, дисертант у рубриці «уперше» зазначає, що ним була «обґрунтована необхідність диференціювати відповідальність у ст. 219 КК, виокремивши в ній ч. 2, в якій слід передбачити відповідальність за умисне доведення до неплатоспроможності державного підприємства та підприємства, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує 50 відсотків» (с. 22). В основній частині роботи таку свою ідею пан Віталій обґрунтовує посиланням на те, що «ступінь суспільної небезпеки умисного доведення до неплатоспроможності цілісного майнового комплексу є значно вищим ніж ступінь суспільної небезпеки умисного доведення до неплатоспроможності товариства з обмеженою відповідальністю» (с. 169).

На мою думку, аргументованість відповідної пропозиції є вельми сумнівною, адже:

– *по-перше*, ступінь суспільної небезпеки аналізованого злочину передусім визначається не формою власності та виду товариства, а насамперед розміром завданих майнових збитків, а також кількістю працюючих та низкою інших факторів. Зокрема, неплатоспроможність великого містоутворюючого приватного підприємства (наприклад, ПАТ «Криворіжсталь», ДТЕК «Ладжинська ТЕС» тощо) є куди небезпечнішою, ніж банкрутство державного підприємства, на якому працює небагато людей.

Загалом же для мене доволі дивно те, що дисертант не пропонує диференціювати кримінальну відповідальність залежно від розміру заподіяної шкоди, а зупиняється лише на такому критерії, як форма власності підприємства. До речі, хотілося б почути думку автора і з приводу запропонованого у проєкті КК підходу до диференціації кримінальної відповідальності за вчинення діянь, криміноутворювальною ознакою яких виступає істотна шкода (у разі значної шкоди – підвищення ступеня тяжкості злочину на 2 ступеня, а в разі тяжкої – на 4 ступеня);

– *по-друге*, за умови реалізації пропонованого підходу буде порушено конституційний імператив відносно рівності всіх суб'єктів права власності перед законом та їх однаковий захист із боку держави (ч. 4 ст. 13 Основного Закону держави).

Окрім цього, важливо зазначити й те, що, ініціюючи відповідне нововведення, дисертантом при цьому не наведено:

– ні жодного переконливого аргументу на користь посиленої кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства саме пропонованих суб'єктів господарювання;

– ні фактично жодних статистичних даних, які б підтверджували поширеність відповідних різновидів протиправної поведінки, адже саме по собі згадане в роботі зменшення кількості державних підприємств швидше за все є результатом цілеспрямованої політики держави щодо зменшення кількості підприємств, які мають перебувати в її власності, а не підтвердженням значної кількості банкрутств таких підприємств.

До речі, вказуючи на те, що «в Україні раніше вже були спроби посилити кримінальну відповідальність за умисне доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності», пан Віталій при цьому передусім посилається на те, що 27 січня 2015 року народний депутат України М. Й. Головка зареєстрував проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за доведення до банкрутства)», направлений посилення відповідальності за доведення до банкрутства державних підприємств, який відповідно до висновку Комітету з питань правової політики та правосуддя проєкт закону не суперечив положенням Конституції України, проте 29 серпня 2019 року був відкликаний» (с. 170). Водночас переконаний, що замість опису законодавчих перипетій щодо цього проєкту, автору дисертації варто було зупинитися на хоча б більш-менш

детальній характеристиці його основних положень, зокрема, критичному осмисленню останніх.

Тут же хотів би звернути увагу на конструювання пропонованої дисертантом ч. 2 ст. 219 КК: «Ті самі діяння, вчинені щодо державного підприємства чи підприємства, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує 50 відсотків» (с. 160). Як бачимо, у цій нормі вказується лише на «ті самі діяння» і водночас не згадується про передбачені ч. 1 наслідки. А під час розгляду добре відомих подібних справ щодо тлумачення змісту «дій, передбачених ч. 1 ст. 365 КК», «того самого діяння у ч. 2 ст. 194 КК» та «дій, передбачених ч. 1 ст. 246 КК» судді ВС послідовно констатують, що вживання таких формулювань не є свідченням того, що обов'язковою умовою кваліфікації відповідних «кваліфікованих» складів (частини другі, треті) є, зокрема, настання передбачених у частинах перших наслідків. На думку представників Феміди, тут йдеться про тотожність саме і лише *дій (діянь)*.

Через це виникає питання: а який за задумом дисертанта має бути пропонований склад – формальним чи матеріальним? І якщо все ж матеріальним (припускаю, що пан Віталі розмірковував саме так), то задля уникнення відповідних дискусій ініційовану редакцію вочевидь необхідно скорегувати.

4. Іншим положенням наукової новизни, який автором виноситься на захист, є «позиція про доцільність зміни назви розділу VII Особливої частини КК на “Кримінальні правопорушення проти господарської діяльності”» (с. 25). Обґрунтовуючи свою точку зору, пан Віталій пише про те, що загалом він погоджується з міркуваннями Є. Васіліна (в якого я, до речі, теж виступав офіційним опонентом), однак вважає, що зворот «кримінальні правопорушення проти...» цілком охоплює як випадки вчинення кримінальних правопорушень проти здійснення законної господарської діяльності, так і поза сферою господарської діяльності, зважаючи на що ним пропонується наступна назва

розділу VII Особливої частини КК: «Кримінальні правопорушення проти господарської діяльності».

Аналізуючи відповідну пропозицію, маю зазначити, що основна проблема чинної назви розд. VII Особливої частини КК полягає не в тому, що в ній вживається формулювання «у сфері», замість якого пропонується вказати на «проти господарської діяльності», а в тому, що вона чітко не демонструє, які саме суспільні відносини поставлені під кримінально-правову охорону нормами зазначеного розділу. Так, приписи регулятивного законодавства не дозволяють визнавати господарськими частину відносин, охоронюваних нормами розд. VII. Сказане стосується, наприклад, приватизаційних відносин, відносин, пов'язаних зі сплатою податкових внесків, відносин, пов'язаних із залученням «брудного» майна в побутовий обіг. Навіть визнаючи той факт, що роль суб'єктів господарювання – платників податків у наповненні державної скарбниці є визначальною, зрозуміло, що обов'язок сплачувати внески, які входять у систему оподаткування, покладається чинним законодавством на осіб – учасників як господарських, так і трудових та цивільно-правових відносин. Подібні невідповідності, але вже у контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК, фіксує І. Чугуніков.

З урахуванням представлених критичних зауважень дослідники все частіше почали закликати до точнішого визначення родового об'єкта розглядуваних кримінальних правопорушень, що має бути досягнуто передусім за допомогою коригування назви розд. VII. Проаналізувавши такі пропозиції, І. Бартош з'ясувала, що в їх межах найбільш часто озвучуються три варіанти (способи) удосконалення законодавства:

Зміст умовно *першого* способу полягає у вказівці у поліпшеній назві розд. VII не на «господарську діяльність», а на «економіку» («у сфері економіки», «у сфері економічної діяльності», «у сфері економіки і підприємництва» тощо).

Більш виваженим є наступний (умовно *другий*), певною мірою компромісний варіант (спосіб). Враховуючи як певну спорідненість (недаремно ж у чинному КК два відповідні розділи розміщені один за одним), так і відмінність між господарськими відносинами і відносинами власності, він (варіант, спосіб) передбачає виділення в Особливій частині КК єдиної структурної одиниці, до якої будуть включені дві інші самостійні ланки нижчого порядку (глави, розділи), які, своєю чергою, будуть присвячені кримінальним правопорушенням проти власності та господарським деліктам, відповідно.

Водночас вважаю, що найбільш оптимальним є умовно *третій* варіант (спосіб), який виходить із двох обставин: *по-перше*, «приреченості» будь-якої спроби позначити назву розд. VII єдиним поняттям, яке б абсолютно точно відображало зміст багатогранної палітри суспільних відносин, поставлених під охорону відповідним розділом, при цьому не «звужуючи» і не «розширюючи» його зміст; *по-друге*, того, що в назві розд. VII все ж необхідно окреслити всі важливі сфери, які перебувають під охороною відповідного розділу КК і не охоплюють одна одну.

Таким чином, зважаючи на те, що норми, передбачені розд. VII, покликані забезпечувати кримінально-правову охорону не лише господарської, а й фінансової діяльності, назву відповідного розділу, на мій погляд, доцільно викласти в такій редакції: «Кримінальні правопорушення проти господарської та фінансової діяльності».

Цікаво, що, висуваючи пропозиції щодо удосконалення назви розд. VII Особливої частини КК, пан Віталій чомусь не аналізує відповідні положення проекту КК. І це при тому, що проблема вдосконалення позначення «господарських» деліктів не залишилась поза увагою розробників відповідного проекту. Судячи зі змісту останнього, його автори уважно вивчили як відповідні теоретичні надбання, так і релевантний іноземний досвід. Як наслідок, було запропоновано власний варіант, який (через те, що він частково враховує як

перший, так і другий із розглянутих вище теоретичних підходів) можна умовно назвати комплексним. Зокрема, розробники проєкту КК частково сприйняли (попри численні застереження) умовно перший з аналізованих варіантів і розмістили в межах однієї кн. 6 «Кримінальні правопорушення проти економіки» декілька розділів нижчого порядку, присвячених регламентації відповідальності як за «класичні» кримінальні правопорушення проти власності, так і за кримінальні правопорушення, які у чинному КК розцінюються як «господарські».

Безумовно, хотілося б отримати коментар дисертанта щодо цих пропозицій. Однак, на жаль, у роботі вони відсутні.

У продовження попереднього хотілося б зауважити й те, що дисертант, приділивши основну увагу запровадженню у проєкті КК єдиної розрахункової одиниці, не звернув увагу на головному з того, на що, як на мене, він мав звернути увагу – а саме, на нову редакцію досліджуваної ним норми. Зокрема, у проєктованій ст. 6.4.8 було:

а) розширено коло суб'єктів злочину за рахунок кінцевого бенефіціарного власника;

б) вказано не на «банкрутство», а саме на «неплатоспроможність»;

в) і водночас збережено вказівку на «дії», а не на «діяння».

До речі, виникає питання і про те, чому автор аналізує таку стару редакцію проєкту КК, на зміну якій прийшло вже принаймні чотири нових оновлених версії.

5. На думку дисертанта, умисне доведення до банкрутства може бути вчинено лише з прямим умислом щодо діяння та щодо обох взаємопов'язаних суспільно небезпечних наслідків. Таку свою позицію автор намагається обґрунтувати на прикладах із судової практики (с. 139).

Однак, попри відповідні аргументи, запропоноване тлумачення я підтримати не можу та схильюсь до дещо іншої позиції.

Зокрема, з обґрунтованою критикою підтримуваної паном Лазаренко позиції виступає О. Дудоров, котрий відмічає: «Обмежувальне тлумачення кримінального закону (доведення до банкрутства може бути вчинене лише з прямим умислом) видається неприйнятним і з урахуванням того, що у цьому злочині потрібно встановлювати психічне ставлення не лише щодо фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, а й щодо великої матеріальної шкоди, завданої кредиторам або державі».

Іншу, і подібну до тієї, якою послуговується пан Віталій, аргументацію на користь того, що доведення до банкрутства може бути вчинене лише з прямим умислом, наводить Б. Грек. Зокрема, вступаючи в полеміку з науковцями, котрі визнають можливість вчинення цього злочину і з непрямим умислом, правник пише, що важко уявити ситуацію, коли суб'єкт фіктивного банкрутства, вчиненого з корисливих мотивів, за задалегідь розробленими планами, не бажав би настання конкретних наслідків. Для посилення своєї позиції автор також зазначає, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони аналізованого злочину є мета і використовує існуюче в літературі положення, відповідно до якого мета може бути тільки в злочинах, вчинених із прямим умислом, оскільки вона є свідченням бажання певного наслідку. Утім, коментуючи такі судження, Г. Зеленов звертає увагу на те, що: по-перше, аналізований злочин може бути вчинено не тільки з корисливим мотивом, що прямо зазначено в диспозиції ст. 219 КК України; по-друге, при характеристиці суб'єктивної сторони доведення до банкрутства необхідно враховувати складний характер об'єктивної сторони, адже вона включає в себе два обов'язкові, взаємопов'язані злочинні наслідки; по-третє, мета не є обов'язковою ознакою досліджуваного злочину.

Зважаючи на резонність зауважень О. Дудорова та Г. Зеленова, більш переконливою для мене виглядає позиція тих науковців, котрі не відкидають можливість того, що, вчиняючи доведення до банкрутства, суб'єкт може не лише бажати (прямий умисел), але й байдуже ставитись (непрямий умисел) до

настання великої матеріальної шкоди. Але готовий змінити свою позицію, якщо пан Лазаренко мене переконає на захисті.

6. Навряд чи виправданим є підхід дисертанта, коли він послідовно перераховує всі параграфи КК США та описує всі діяння, за які в них передбачено кримінальну відповідальність. Це зайняло майже дві сторінки тексту (с. 50–52). Замість цього, на мою думку, варто було проаналізувати ці положення і зробити авторські висновки відносно них, зокрема того, які з цих приписів могли б взяти до уваги вітчизняні парламентарії. На сторінках 53–56 аналогічна помилка була допущена щодо законодавства Англії, а далі – й відносно інших країн. Йде банальне переписування (відтворення тексту) норм, яке фактично не супроводжується критичним аналізом останніх. Ну а при так званому «аналізі» кримінального законодавства Естонії, Молдови та Грузії взагалі просто описуються диспозиції та санкції відповідних кримінально-правових норм.

7. На завершення відзначу деякі помилки технічного характеру, усунення яких було б бажано здійснити вже при потенційному опублікуванні монографії:

– наведений на с. 41 список криміналістів (мова не йде про перерахованих нижче фахівців у галузі господарського та цивільного права), які досліджували відповідну проблематику, вочевидь є зайвим, адже у вступі подібна інформація вже озвучувалась;

– у висновках до розд. 3 та загальних висновках двічі наводяться ідентичні авторські редакції статей 219 та 219-1 КК, що, вочевидь, є недоцільним;

– на початку роботи наведено список скорочень, з урахуванням чого у вступі не має потреби повністю писати назви відповідних Кодексів;

– при опрацюванні іноземного кримінального законодавства варто посилатися на відповідні офіційні сайти, на яких міститься найбільш актуальне законодавство;

– коли на сторінках 35–36 дисертант пише «декриміналізовано статті 218, 220 та 221 КК», то він вочевидь не враховує того фактору, що

декриміналізованим може бути лише діяння, а стаття може бути лише виключена.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність і злободенність проблематики, досліджуваної паном Лазаренко.

З урахуванням викладеного вважаю, що дисертація «Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України» є кваліфікаційною науковою працею, яка містить положення, що мають істотне значення для кримінального права, а саме, здійснено всебічний та поглиблений аналіз проблем кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України, на підставі чого запропоновано виважений варіант вдосконалення чинного кримінального законодавства України і практики його застосування.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» і вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Автор дисертації – Віталій Лазаренко – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор

Тігун

НАЧАЛ
 ВІДАІЛУ КА
 РИНА САВО

[Handwritten signature]
 засвідчую

Роман МОВЧАН